

e-ISSN 3060-5059

DOI: 10.67227

IJTIMOIIY-GUMANITAR SOHADA ILMIY-INNOVATSION TADQIQOTLAR

ILMIY METODIK JURNAL

Scientific and Innovative Research in
Social and Humanitarian Studies

Vol. 3 • Issue 10

2026

Founded in 2024

publishscience.uz

publish_science_journal@mail.ru

PEER REVIEWED • OPEN ACCESS

INSTITUTIONAL LEGITIMACY SHAPING ADOLAT TAMOYILLARINING FALSAFIY MOHIYATI: DEMOKRATIK BOSHQARUV, JAMOATCHILIK ISHONCHI VA IJTIMOY HISOBDOIRLIKNING O'ZARO ALOQADORLIGI

Boltaboyev Iqboljon Tursunaliyevich

Farg'ona davlat universiteti, mustaqil izlanuvchi (PhD).

e-mail: iqboljon@mail.ru ORCID: <https://orcid.org/0009-0003-2713-5992>

Annotatsiya.

Maqolada institutsional legitimlikni shakllantirishda adolat tamoyillarining falsafiy mohiyati falsafiy va normativ nuqtayi nazardan tahlil qilinadi. Tadqiqotning maqsadi adolatni institutsional legitimlik, jamoatchilik ishonchi va ijtimoiy hisobdorlikni o'zaro bog'lovchi normativ mexanizm sifatida konseptualashtirishdan iborat. Metodologik asos sifatida dialektik, konseptual, qiyosiy, aksiologik va refleksiv tahlil usullaridan foydalanilgan.

Kalit so'zlar: institutsional legitimlik, ijtimoiy adolat, jamoatchilik ishonchi, hisobdorlik, demokratik boshqaruv, protsessual adolat, shaffoflik.

ФИЛОСОФСКАЯ СУЩНОСТЬ ПРИНЦИПОВ СПРАВЕДЛИВОСТИ В ФОРМИРОВАНИИ ИНСТИТУЦИОНАЛЬНОЙ ЛЕГИТИМНОСТИ: ВЗАИМОСВЯЗЬ ДЕМОКРАТИЧЕСКОГО УПРАВЛЕНИЯ, ОБЩЕСТВЕННОГО ДОВЕРИЯ И СОЦИАЛЬНОЙ ПОДОТЧЕТНОСТИ

Болтабоев Икболжон Турсуналиевич

Ферганский государственный университет, независимый исследователь (PhD).

Аннотация.

В статье с философской и нормативной точек зрения анализируется философская сущность принципов справедливости в формировании институциональной легитимности. Цель исследования заключается в концептуализации справедливости как нормативного механизма, связывающего институциональную легитимность, общественное доверие и социальную подотчётность. В качестве методологической основы использованы методы диалектического, концептуального, сравнительного, аксиологического и рефлексивного анализа.

Ключевые слова: институциональная легитимность, социальная справедливость, общественное доверие, подотчётность, демократическое управление, процедурная справедливость, прозрачность.

THE PHILOSOPHICAL ESSENCE OF THE PRINCIPLES OF JUSTICE IN FORMING INSTITUTIONAL LEGITIMACY: THE INTERRELATION OF DEMOCRATIC GOVERNANCE, PUBLIC TRUST, AND SOCIAL ACCOUNTABILITY

Boltaboyev Iqboljon Tursunaliyevich

Fergana State University, Independent Researcher (PhD).

Abstract.

The article analyzes the philosophical essence of the principles of justice in shaping institutional legitimacy from philosophical and normative perspectives. The aim of the study is to conceptualize justice as a normative mechanism linking institutional legitimacy, public trust, and social accountability. Dialectical, conceptual, comparative, axiological, and reflexive methods of analysis were employed as the methodological foundation of the research.

Keywords: institutional legitimacy, social justice, public trust, accountability, democratic governance, procedural justice, transparency.

Kirish. Zamonaviy demokratik jamiyatlarda institutsional legitimlikni shakllantirishda adolat tamoyillarining falsafiy mohiyati muammosi ijtimoiy-falsafiy tadqiqotlarning markaziy yo'nalishlaridan biridir. Masalaning dolzarbligi shundaki, qonuniy vakolatning o'zi institutning ijtimoiy legitimligini to'liq ta'minlamaydi; fuqarolar qaror protsedurasi, natijasi va javobgarlik mexanizmini adolatli deb idrok etmaganda, ishonch yemiriladi. Demokratik institutlar murakkablashgani sari adolat alohida siyosiy qarorning axloqiy bahosi emas, balki hokimiyat, shaxs, guruh va institutlar o'rtasidagi munosabatlar qanday tuzilishini belgilovchi tizimli prinsipga aylanadi. Shu nuqtayi nazardan, adolatni faqat normativ ideal yoki siyosiy shior sifatida emas, uning ijtimoiy borliqdagi ishlash mexanizmlari bilan birga tahlil qilish zarur.

Mavzuning nazariy muammosi shundaki, legitimlik, ishonch va hisobdorlik ko'pincha siyosatshunoslik va boshqaruv adabiyotida funksional kategoriyalar sifatida o'rganiladi, ularning adolat bilan normativ-falsafiy bog'lanishi yaxlit mexanizm sifatida kamroq yoritiladi. O'zbekiston olimlarining zamonaviy ishlari milliy ijtimoiy-falsafiy kontekstda adolat, demokratiya va inson qadr-qimmati masalalarini faol rivojlantirmoqda [1, p. 154–159; 2, p. 230–233]. Ushbu

tadqiqotlar milliy transformatsiya jarayonida adolatni institutsional va ma'naviy mezonlar bilan bog'lash zarurligini ko'rsatadi. Biroq maqolaning vazifasi mavjud qarashlarni takrorlash emas, balki ularning falsafiy asoslaridan kelib chiqib, kategoriyalar o'rtasidagi ichki munosabatni tizimlashtirishdir.

Rus tilidagi zamonaviy ilmiy adabiyotlarda ham adolatning ijtimoiy, huquqiy va falsafiy qirralari turli metodologik pozitsiyalarda ochilgan [3, p. 41–51; 4, p. 60–75]. Ularning umumiy kuchli tomoni konkret institutsional muammolarni normativ kategoriyalar bilan bog'lashidir. Shu bilan birga, ayni yondashuvlarning konseptual chegaralari turli qadriyatlar o'rtasidagi nisbatni yaxlit dialektik model doirasida qayta o'rganish ehtiyojini yuzaga chiqaradi.

TADQIQOT MUAMMOSI, MAQSADI VA NAZARIY POZITSIYASI

Mazkur maqolaning tadqiqot savoli quyidagicha qo'yiladi: demokratik boshqaruv, jamoatchilik ishonchi va ijtimoiy hisobdorlik o'rtasidagi munosabatni qanday normativ asosda tashkil etish mumkin, toki bir tamoyilning kuchayishi ikkinchisining mazmunini yemirmasin? Ushbu savolga javob izlashda tadqiqot demokratik institutlarning legitimlashuv jarayonlarini obyekt, adolatli protsedura, ishonch va hisobdorlikning o'zaro sababiy-normativ aloqalarini esa predmet sifatida belgilaydi. Maqsad — adolatni institutsional legitimlik, jamoatchilik ishonchi va ijtimoiy hisobdorlikni o'zaro bog'lovchi normativ mexanizm sifatida konseptuallashtirish. Maqsadga erishish uchun tushunchalarning semantik chegaralari aniqlanadi, ularning tarixiy-normativ transformatsiyasi taqqoslanadi va ziddiyatlarni muvozanatlashtiruvchi konseptual model ishlab chiqiladi.

Tadqiqotning boshlang'ich gipotezasi shundan iboratki, "adolatli protsedura, ishonch, hisobdor legitimlik" siklining unsurlari bir-biriga tashqi cheklov emas, o'zaro legitimlashtiruvchi shart sifatida qaralganda, adolatning normativ mazmuni chuqurroq ochiladi. Bunday pozitsiya monistik yondashuvdan farq qiladi: u adolatni yagona maksimal qiymat bilan o'lchamaydi. Aksincha, tamoyillar o'rtasida leksik ustuvorlik o'rnatishdan oldin ularning ijtimoiy vazifasi, zarar xavfi va institutsional amalga oshirish shartlari tahlil qilinadi.

Maqolaning nazariy pozitsiyasi relatsion va institutsional yondashuvlarni birlashtiradi. Relatsion nuqtayi nazar jamiyat a'zolarining maqomi va o'zaro munosabat sifatini markazga qo'ysa, institutsional yondashuv ushbu maqomni amalda ta'minlaydigan qoidalar, protseduralar va javobgarlik mexanizmlarini tahlil qiladi. Shu bois natijalar empirik eksperiment natijalari sifatida emas, tekshiriladigan konseptual tezislar va normativ mezonlar sifatida taqdim etiladi. Bu chegarani aniq belgilash falsafiy maqolada metodologik halollik uchun muhimdir.

Tadqiqotning ilmiy yangiligi uch yo'nalishda ifodalanadi: birinchidan, adolat legitimlikning mustaqil mezoni emas, ishonch va hisobdorlikni bog'lovchi siklik mexanizm sifatida asoslandi; ikkinchidan, ishonch oqilona normativ kutish kategoriyasi sifatida aniqlashtirildi; uchinchidan, hisobdorlikning tushuntirish va tuzatish funksiyalarini legitimlik bilan bog'lovchi model taklif qilindi. Ushbu yangiliklar umumiy nazariy tizimni yaratishga da'vo qilmaydi; ular mavzuni tahlil qilish uchun aniqroq kategoriyalar va baholash savollarini beradi. Shuning uchun maqolaning konseptual modeli keyingi empirik tadqiqotlar, siyosat tahlili va qiyosiy falsafiy izlanishlar uchun gipotezalar ishlab chiqish vositasi sifatida qaraladi.

MATERIALLAR VA METODLAR

Tadqiqot nazariy-konseptual xarakterga ega. Manbalarni saralashda uch mezon qo'llandi: mavzuga bevosita aloqadorlik, normativ argumentning aniqligi va maqola muammosining kamida bitta asosiy kategoriyasini konseptual yoritishi. Bibliografik korpus ma'lumotlarni statistik reprezentativlik uchun emas, nazariy pozitsiyalarni qiyoslash uchun ishlatildi.

Dialektik metod qarama-qarshi ko'rinadigan normativ talablarning ichki bog'lanishini aniqlash uchun qo'llandi. Bu metod ziddiyatni bartaraf etiladigan xato emas, tushunchaning rivojlanish manbai sifatida ko'radi. Tahlilda har bir prinsipning ijobiy funksiyasi bilan birga uning mutlaqlashtirilganda keltirib chiqarishi mumkin bo'lgan normativ xavfi ko'rsatildi. Natijada sintez mexanik o'rtacha emas, tamoyillarning funksional chegaralarini qayta belgilash sifatida tushunildi.

Konseptual tahlil asosiy terminlarning ma'no diapazonini ajratish, ularni o'zaro chalkashtiruvchi ekvivalentliklardan saqlash va operatsional savollarga aylantirishga xizmat qildi. Qiyosiy metod turli ilmiy an'analardagi argumentlarni bir xil muammo maydonida solishtirish imkonini berdi. Aksiologik tahlil esa qaror yoki institutning faqat samaradorligini emas, uning qadr-qimmat, erkinlik, tenglik, ishtirok va javobgarlikka ta'sirini baholash uchun ishlatildi.

Refleksiv muvozanat prinsipi umumiy normativ tezislari, konkret misollar va qarshi dalillar o'rtasida qayta aloqa yaratish uchun qabul qilindi. Biror umumiy prinsip intuitiv jihatdan maqbul bo'lsa-da, u izchil ravishda nomutanosib yoki kamsituvchi natija bersa, prinsipning qo'llanish sohasi qayta ko'rib chiqildi. Aksincha, faqat bir martalik noqulay oqibat universal normadan voz kechish uchun yetarli asos deb olinmadi. Ushbu usul normativ xulosalarni dogmatik hukmdan ko'ra tuzatilishi mumkin bo'lgan ilmiy pozitsiya sifatida shakllantirish imkonini beradi.

Tadqiqotning cheklovi shundaki, u yangi so'rovnomalar yoki eksperimental ma'lumot ishlab chiqarmaydi. Shu sababli maqolada taklif qilinadigan mezonlar "isbotlangan empirik qonuniyatlar" deb emas, manbalar va konseptual argumentlardan kelib chiqadigan nazariy natijalar deb talqin qilinadi. Mazkur chegaralash natijalarning ilmiy tekshiriluvchanligini oshiradi: keyingi tadqiqotlarda ularni indikatorlarga aylantirish, turli institutlar bo'yicha o'lchash va qiyoslash mumkin.

NATIJALAR

Institutsional legitimlik huquqiy vakolatga ega bo'lishdan kengroq tushuncha bo'lib, hokimiyatning fuqarolar oldida normativ jihatdan asoslanishi bilan bog'liq. Bu tezis demokratik boshqaruvni alohida, o'z-o'zidan yetarli prinsip sifatida emas, balki jamoatchilik ishonchi va ijtimoiy hisobdorlik bilan o'zaro shartlangan munosabat sifatida talqin qilishni talab etadi. Falsafiy jihatdan masala "qaysi qadriyat ustun?" degan soddalashtirilgan savolga emas, qadriyatlar bir-birining legitim chegarasini qanday belgilashi masalasiga borib taqaladi. Shu sababli normativ mezon real ijtimoiy sharoit, institutlarning imkoniyati va shaxsning subyektivlik maqomi bilan bir vaqtda tekshirilishi kerak [1, p. 154–159].

Adolatli protsedura fuqaroga qaror yoqmasa ham, qarorning qanday va nima sababdan qabul qilinganini tushunish hamda unga e'tiroz bildirish imkonini beradi. Mazkur holatning dialektik tabiati shundaki, bir tomondan, demokratik boshqaruv demokratik tartibning legitim maqsadi sifatida namoyon bo'ladi, ikkinchi tomondan esa uni mutlaqlashtirish jamoatchilik ishonchining mazmunini toraytirishi mumkin. Demak, adolatli yechim qarama-qarshi talablarning mexanik murosasi emas, balki ularni yangi institutsional sifat darajasida uyg'unlashtirishdir. Bunday yondashuv nazariy modelni abstrakt idealizmga tushib qolishdan saqlaydi va uni ijtimoiy amaliyotga tatbiq etish imkonini kengaytiradi [2, p. 230–233].

Jamoatchilik ishonchi ko'r-ko'rona itoat emas; u institutning kelajakdagi xatti-harakatining ma'lum axloqiy va protsessual standartlarga mos bo'lishiga doir oqilona kutishdir. Bu yerda asosiy metodologik xato natija tengligini imkoniyat tengligi bilan aynanlashtirish yoki aksincha, formal imkoniyatni real erkinlik deb qabul qilishdan iborat. Demokratik boshqaruvning mazmuni shaxs mavjud resurslardan foydalana olish qobiliyati, qarorlarning ochiqligi va institutlar tomonidan keltiriladigan nomutanosib zararlarni kamaytirish bilan bog'langandagina to'liq ochiladi. Shu nuqtayi nazardan, adolat mezoni statik taqsimot emas, balki imkoniyatlar ishlab chiqariladigan ijtimoiy mexanizmlarning sifatini ham baholaydi [3, p. 41–51].

Hisobdorlik jazolash vositasiga qisqartirilganda mudofaa byurokratiyasi kuchayishi mumkin; uning demokratik mohiyati tushuntirish, javob berish va xatoni tuzatish imkoniyatida namoyon bo'ladi. Nazariy jihatdan bu fikr adolatni faqat ne'matlar miqdori bilan o'lchash yetarli emasligini ko'rsatadi. Adolat institutsional jarayonlarning qanday tashkil etilgani, qaror kimning ovozini hisobga olgani, javobgarlik qanday taqsimlangani va ijtimoiy hisobdorlik qanday himoyalangani bilan ham belgilanadi. Shunday qilib, tadqiqotda natijaviy, protsessual va munosabatli adolat o'zaro to'ldiruvchi uch qatlam sifatida qaraladi; ularning biridagi nuqson qolgan ikki qatlamdagi legitimlikni ham zaiflashtiradi [4, p. 60–75].

Adolat va ishonch o'rtasidagi aloqa bir yo'nalishli emas: adolatli amaliyot ishonchni oshiradi, barqaror ishonch esa institutlarning murakkab islohotlarni legitim tarzda amalga oshirish salohiyatini kuchaytiradi. Ushbu xulosani demokratiyaning transformatsion tabiati bilan bog'laganda, institutlar tayyor va o'zgarmas tuzilma emas, balki jamoaviy tajriba orqali doimiy qayta legitimlashtiriladigan normativ mexanizm ekanligi ko'rinadi. Shaxsning ijtimoiy pozitsiyasi, guruhlararo tafovut va tarixiy meros jamoatchilik ishonchini turlicha idrok etishga olib kelishi mumkin. Shuning uchun adolat siyosati faqat universal qoidani e'lon qilish bilan cheklanmasdan, ushbu qoidaning turli ijtimoiy holatlardagi real oqibatlarini refleksiv baholashi lozim [5, p. 233–261].

1-jadval. “adolatli protsedura, ishonch, hisobdor legitimlik” siklining tahliliy mezonlari

O'lchov	Falsafiy mazmun	Normativ mezon	Institutsional ko'rinish
Protsessual adolat	Qarorlarning ochiq, izchil va dalillangan tartibda qabul qilinishi	Teng eshilitish va xolislik	Shaffof protsedura
Natijaviy adolat	Siyosat foyda va yuklarining oqilona hamda kamsitmasdan taqsimlanishi	Nomutanosib zararlarning kamayishi	Ta'sirni baholash
Hisobdorlik	Institutning qaror sababi va oqibati uchun javob berishi	Tushuntirish va tuzatish majburiyati	Audit, jamoatchilik nazorati
Ishonchli legitimlik	Fuqarolarning institutni faqat kuch emas, asoslangan vakolat sifatida qabul qilishi	Qonuniylik, adolat va ishonch uyg'unligi	Barqaror hamkorlik

Legitimlikning zaiflashuvi ko'pincha bitta noto'g'ri qarordan emas, izohlanmagan qarorlar, noaniq javobgarlik va teng bo'lmagan munosabatlar yig'indisidan yuzaga keladi. Natijada demokratik boshqaruv, jamoatchilik ishonchi va ijtimoiy hisobdorlik o'rtasidagi munosabat “nol yig'indili” raqobat sifatida emas, o'zaro mustahkamlovchi normativ arxitektura sifatida talqin qilinadi. Bir tamoyilning barqarorligi boshqasining inkoriga emas, uning institutsional kafolatiga bog'liq. Mazkur qarash davlat va jamiyat o'rtasidagi munosabatlarni paternalistik sxemadan chiqarib, huquq, javobgarlik, ishtirok va hisobdorlikning bir butun tizimiga aylantirishga imkon beradi; aynan shu holat “adolatli protsedura, ishonch, hisobdor legitimlik” siklining konseptual asosini tashkil qiladi [6, p. 399–418].

Demokratik boshqaruvda samaradorlik va legitimlik bir-birining muqobili emas; samaradorlik adolatli protseduralar va hisobdor natijalar bilan bog'langandagina uzoq muddatli bo'ladi. Bu tezis demokratik boshqaruvni alohida, o'z-o'zidan yetarli prinsip sifatida emas, balki jamoatchilik ishonchi va ijtimoiy hisobdorlik bilan o'zaro shartlangan munosabat sifatida talqin qilishni talab etadi. Falsafiy jihatdan masala “qaysi qadriyat ustun?” degan soddalashtirilgan savolga emas, qadriyatlar bir-birining legitim chegarasini qanday belgilashi masalasiga borib taqaladi. Shu sababli normativ mezon real ijtimoiy sharoit, institutlarning imkoniyati va shaxsning subyektivlik maqomi bilan bir vaqtda tekshirilishi kerak [7, p. 27–39].

Jamoatchilik nazorati institutning suveren vakolatini bekor qilmaydi, aksincha, uning qarorlarini dalil va javobgarlik bilan mustahkamlaydi. Mazkur holatning dialektik tabiati shundaki, bir tomondan, demokratik boshqaruv

demokratik tartibning legitim maqsadi sifatida namoyon bo'ladi, ikkinchi tomondan esa uni mutlaqlashtirish jamoatchilik ishonchining mazmunini toraytirishi mumkin. Demak, adolatli yechim qarama-qarshi talablarning mexanik murosasi emas, balki ularni yangi institutsional sifat darajasida uyg'unlashtirishdir. Bunday yondashuv nazariy modelni abstrakt idealizmgga tushib qolishdan saqlaydi va uni ijtimoiy amaliyotga tatbiq etish imkonini kengaytiradi [8, p. 671–698].

Adolatli institut tanqidni legitimlikka tahdid emas, o'z xatolarini aniqlash va ishonchni tiklash uchun axborot mexanizmi sifatida qabul qiladi. Bu yerda asosiy metodologik xato natija tengligini imkoniyat tengligi bilan aynanlashtirish yoki aksincha, formal imkoniyatni real erkinlik deb qabul qilishdan iborat. Demokratik boshqaruvning mazmuni shaxs mavjud resurslardan foydalana olish qobiliyati, qarorlarning ochiqligi va institutlar tomonidan keltiriladigan nomutanosib zararlarni kamaytirish bilan bog'langandagina to'liq ochiladi. Shu nuqtayi nazardan, adolat mezonini statik taqsimot emas, balki imkoniyatlar ishlab chiqariladigan ijtimoiy mexanizmlarning sifatini ham baholaydi [1, p. 154–159].

Ishonchning falsafiy asosini bashorat qilinuvchanlik, xolislik, kompetentlik va qadr-qimmatga hurmatning birligi tashkil etadi. Nazariy jihatdan bu fikr adolatni faqat ne'matlar miqdori bilan o'lchash yetarli emasligini ko'rsatadi. Adolat institutsional jarayonlarning qanday tashkil etilgani, qaror kimning ovozini hisobga olgani, javobgarlik qanday taqsimlangani va ijtimoiy hisobdorlik qanday himoyalangani bilan ham belgilanadi. Shunday qilib, tadqiqotda natijaviy, protsessual va munosabatli adolat o'zaro to'ldiruvchi uch qatlam sifatida qaraladi; ularning biridagi nuqson qolgan ikki qatlamdagi legitimlikni ham zaiflashtiradi [2, p. 230–233].

MUHOKAMA

Olingan natijalar institutsional legitimlikni shakllantirishda adolat tamoyillarining falsafiy mohiyatini bir o'lchovli formulaga tushirish qiyinligini ko'rsatadi. O'zbek manbalaridagi milliy transformatsiya, adolat va qadriyatlar konteksti [1; 2] ushbu mavzuning jamiyatning konkret tarixiy tajribasidan uzilmasligini ta'kidlaydi. Rus ilmiy adabiyotidagi konseptual va institutsional tahlillar [3; 4] esa prinsiplarning huquqiy hamda ijtimoiy ifodasini aniqlashtiradi. Xorijiy tadqiqotlar [5–8] muammoning universal normativ qirralarini ochib beradi. Ularni bir modelga keltirish nazariy farqlarni yo'qotmaydi, aksincha, qaysi darajada umumlashtirish mumkinligini ko'rsatadi.

Muhokamaning birinchi muhim natijasi shuki, demokratik boshqaruvni mutlaq ustuvor qiymat sifatida ko'rish jamoatchilik ishonchi yoki ijtimoiy hisobdorlikning legitim talablarini ko'rinmas qilishi mumkin. Biroq bundan qadriyatlar orasida hech qanday tartib yo'q degan relativistik xulosa kelib chiqmaydi. Taklif qilinayotgan modelda inson qadr-qimmatiga zarar, asoslanmagan kamsitish, ovozni tizimli ravishda chetlatish va javobgarlikdan qochish kabi holatlar normativ "qizil chiziqlar" vazifasini bajaradi. Demak, muvozanat har qanday kompromissni oqlash emas, murosas qilish mumkin bo'lmagan minimal chegaralarni ham belgilashdir.

Ikkinchi natija institutsional vositachilikka taalluqlidir. Falsafiy prinsip real siyosatga bevosita ko'chirilmaydi; u mezon, protsedura, indikator va javobgarlik tizimlari orqali institutsional shaklga kiradi. Shu bosqichda semantik yo'qotish xavfi paydo bo'ladi: masalan, keng ma'nodagi jamoatchilik ishonchi faqat bitta statistik ko'rsatkichga aylantirilsa, uning munosabatli yoki aksiologik mazmuni kamayadi. Shuning uchun operatsionallashtirish falsafiy tushunchani "o'lchab bo'ladigan narsa"ga qisqartirish emas, uning turli qirralarini bir nechta indikator orqali ifodalash jarayoni sifatida tushunilishi zarur.

Uchinchi natija demokratik legitimlik bilan bog'liq. "Adolatli protsedura, ishonch, hisobdor legitimlik" sikli fuqarolarning institutlarni baholashida faqat yakuniy manfaat emas, protsedura, tushuntirish, hurmat va ishtirok ham muhimligini nazarda tutadi. Bu holat jamoatchilik bilan aloqani PR vazifasidan normativ hisobdorlik vazifasiga aylantiradi. Institut qaror sababini ochiqlashi, ta'sir ko'rgan guruhlarining dalillarini qabul qilishi va jiddiy xato aniqlansa, tuzatish mexanizmini ishga tushirishi kerak. Bunday refleksivlik zaiflik emas, transformatsion demokratiyada legitimlikni doimiy ravishda qayta ishlab chiqarish usulidir.

Hisobdorliksiz ishonch shaxsiy sadoqatga, ishonchsiz hisobdorlik esa cheksiz nazoratga aylanib qolishi mumkin; adolat ushbu ikki ekstremum o'rtasidagi normativ muvozanatni belgilaydi. Ushbu xulosani demokratiyaning transformatsion tabiati bilan bog'laganda, institutlar tayyor va o'zgarmas tuzilma emas, balki jamoaviy tajriba orqali doimiy qayta legitimlashtiriladigan normativ mexanizm ekanligi ko'rinadi. Shaxsning ijtimoiy pozitsiyasi, guruhlararo tafovut va tarixiy meros jamoatchilik ishonchini turlicha idrok etishga olib kelishi mumkin. Shuning uchun adolat siyosati faqat universal qoidani e'lon qilish bilan cheklanmasdan, ushbu qoidaning turli ijtimoiy holatlardagi real oqibatlarini refleksiv baholashi lozim [7, p. 27–39].

Institutsional legitimlikning barqaror shakli fuqaroni boshqaruv obyekti emas, qarorlarning normativ adresati va baholovchi subyekti sifatida tan oladi. Natijada demokratik boshqaruv, jamoatchilik ishonchi va ijtimoiy hisobdorlik o'rtasidagi munosabat "nol yig'indili" raqobat sifatida emas, o'zaro mustahkamlovchi normativ arxitektura sifatida talqin qilinadi. Bir tamoyilning barqarorligi boshqasining inkoriga emas, uning institutsional kafolatiga bog'liq. Mazkur qarash davlat va jamiyat o'rtasidagi munosabatlarni paternalistik sxemadan chiqarib, huquq, javobgarlik, ishtirok va hisobdorlikning bir butun tizimiga aylantirishga imkon beradi; aynan shu holat "adolatli protsedura – ishonch – hisobdor legitimlik" siklining konseptual asosini tashkil qiladi [8, p. 671–698].

Taklif qilinayotgan yondashuvni amaliy siyosat tahliliga tatbiq etishda kamida uch bosqichni ajratish mumkin. Birinchi bosqichda qarorning bevosita maqsadi va foyda oluvchi guruhlar aniqlanadi. Ikkinchi bosqichda yashirin xarajatlar, cheklangan imkoniyatlar va normativ zararlarni tahlil qilinadi. Uchinchi bosqichda qarorning demokratik boshqaruv, jamoatchilik ishonchi va ijtimoiy hisobdorlikka ta'siri bir-biridan ajratilmay, o'zaro bog'liq indikatorlar orqali baholanadi. Ushbu usul "samarador, demak adolatli" yoki "teng, demak adolatli" kabi qisqa xulosalarning oldini oladi.

Maqola doirasida uchta amaliy tavsiya shakllantirildi: 1) qarorlar bo'yicha ochiq asoslantirish standartlarini ishlab chiqish; 2) jamoatchilik e'tirozlariga javob berish va qarorni tuzatish protseduralarini kuchaytirish; 3) ishonch

monitoringini faqat reyting emas, adolatli protsedura indikatorlari bilan integratsiya qilish. Ushbu tavsiyalar tayyor ma'muriy reglament emas; ular konkret soha va institutga moslashtirilishi lozim bo'lgan normativ dizayn prinsiplari hisoblanadi. Ularning afzalligi shundaki, ular siyosiy qarorni faqat natija bilan emas, qaror ishlab chiqilgan epistemik va protsessual muhit bilan ham baholashga undaydi.

XULOSA

Tadqiqot natijasida institutsional legitimlikni shakllantirishda adolat tamoyillarining falsafiy mohiyati alohida kategoriyalar yig'indisi emas, "adolatli protsedura, ishonch, hisobdor legitimlik" sikli doirasida o'zaro bog'langan normativ tizim sifatida asoslandi. Adolat legitimlikning mustaqil mezonlari emas, ishonch va hisobdorlikni bog'lovchi siklik mexanizm sifatida asoslandi. Bu xulosa nazariy tahlilda monistik mezondan ko'p o'lchovli baholash tizimiga o'tish zarurligini ko'rsatadi. Ishonch oqilona normativ kutish kategoriyasi sifatida aniqlashtirildi. Shuning uchun institutlarning sifati faqat formal vakolat yoki yakuniy ko'rsatkichlar bilan emas, protsessual va munosabatli mezonlar bilan ham baholanishi lozim. Hisobdorlikning tushuntirish va tuzatish funksiyalarini legitimlik bilan bog'lovchi model taklif qilindi. Ushbu mezonlar keyingi empirik tadqiqotlarda so'rov, ekspert bahosi yoki qiyosiy indekslar orqali operatsionallashtirilishi mumkin. Tadqiqotning chegarasi uning nazariy-konseptual tabiatidir. Shu bois taqdim etilgan model universal empirik qonun sifatida emas, yangi dalillar bilan sinovdan o'tkazilishi va zarur bo'lsa, tuzatilishi lozim bo'lgan normativ-analitik konstruktsiya sifatida qabul qilinadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Isroilov D. Yangi O'zbekistonda ijtimoiy adolat modelining ijtimoiy-falsafiy tahlili // Actual Problems of Humanities and Social Sciences. – 2026. – Vol. 6, № 6. – B. 154–159. – DOI: 10.47390/SPR1342V6I6Y2026N19.
2. Rasulov S. Davlat boshqaruvida odillik prinsipi talqini // Actual Problems of Humanities and Social Sciences. – 2025. – Vol. 5, № 11. – B. 230–233. – DOI: 10.47390/SPR1342V5I11Y2025N41.
3. Павлова М. А. Эволюция конституционного регулирования принципа социальной справедливости // Государственная власть и местное самоуправление. – 2023. – № 4. – С. 41–51. – DOI: 10.34076/22196838_2023_4_41.
4. Омелехина Н. В. Финансовое право в межотраслевом институте достоинства личности // Актуальные проблемы российского права. – 2020. – Т. 15, № 11. – С. 60–75. – DOI: 10.17803/19941471.2020.120.11.060-075.
5. Heffer C. Discourse and Democracy: The TRUST Heuristic and Sample Analyses // All Bullshit and Lies? – Oxford: Oxford University Press, 2020. – P. 233–261. – DOI: 10.1093/oso/9780190923280.003.0009.
6. Yasmin S., Ghafran C. Accountability and Legitimacy of Non-Profit Organisations: Challenging the Current Status Quo and Identifying Avenues for Future Research // Financial Accountability & Management. – 2021. – Vol. 37, № 4. – P. 399–418. – DOI: 10.1111/faam.12280.
7. Soto Sainz O. Accountability and Legitimacy: Towards a New Proposal of Typology of the Autocratic and Democratic Systems // Cuadernos de Gobierno y Administración Pública. – 2020. – Vol. 7, № 1. – P. 27–39. – DOI: 10.5209/cgap.68036.
8. Grežo M., Adamus M., Kaššaiová Z. Exploring the Factorial Structure and Criterion Validity of Institutional Trust in Slovakia // Czech Sociological Review. – 2022. – Vol. 58, № 6. – P. 671–698. – DOI: 10.13060/csr.2023.008.